

BÜKY LÁSZLÓ

Fried István: „...örömem poklokkal határos” Vörösmarty Mihály költői indulásának néhány kérdése

Fried István

„...ÖRÖMEM
POKLOKKAL HATÁROS”

Vörösmarty Mihály költői indulásának néhány kérdése

Tempevölgý

Az irodalom múltja nem jelent elmúlást, különösen akkor, ha kétszáz év múlva is kutatások tárgya, és akkor még inkább, ha alkotásai ma is olvashatók, sőt olvasandók. Aligha kétséges, hogy Vörösmarty *Szózata* is ilyen mű, illetőleg a költő életművének egésze is. Fried István kötetében tucatnyi tanulmányt – régebbieket és újabbakat – gyűjtött össze. A könyv alcíméhez kapcsolódik a húszéves Vörösmarty verséből vett idézet része: „[...] *Férfi dicsőség szólt hozzám a mennyek öléből: | Tűzbe jövők: buzgóságom könnyekre fakadt ki, | Haj, de hevíültöm után, boldogtalan hátra maradtam. | Most gyász képzeitem dúlnak, s a csalfa setétség | Országát keresik: örömem poklokkal határos*” (Az életgyűlölőnek kettős panasza).

A kötet bevezetőjében a szerző elmondja, hogy egy Vörösmarty-pályakép töredékeit adja közre több célt megjelölve: filológiai feltárást, kelet-közép-európai rokonságot, a társművészeti kapcsolatokat, a költők költője Vörösmarty bemutatását. E tanulmányok öt fejezetbe oszthatóak. Az első rész *Egy kis Vörösmarty-filológia* című dolgozattal kezdődik (14–37). Még Jókai Mór közölt ugyanis egy disztichont, amelyet Vörösmartynek tulajdonított: „*Édes Malakidesz, ucseg Isten nem te magyar vagy. | Múzsza tied meg van egy szuka tót kutya mert*”. Ez a szlovák–magyar nyelvi vitákkal kapcsolatos ingerült válasz, amint Fried bemutatja, ilyenféle irományokra utalhatott: Vojtina Mátyástól (aki Arany révén is emlékezetes): „*Egy kis halál nem tesz sokat, | Őseinknek szüntűgy volt*”; egy ún. „felvidéki Tyrtaeus”-tól: „*Róka szoros egykor nagy ebetném lyukba bebújta, | Dombos az oldala lett; nem lehet ám gyere ki*”. Az efféle verselmények mögött komolyabb problémák húzódnak meg, ezért a szlovák–magyar irodalmi-kulturális kapcsolatok kényesnek tartott kérdését tárgyalja a szerző. Röviden: „a magyar nemzeti mozgalom (akár a nyelvterjesztéssel, akár a jogok vé-

delmezésével) az udvari politikával szemben hangoztatja az alávetettséget, a szlovák nemzeti mozgalom részben hasonló vádakot fogalmaz meg a magyar nemzeti mozgalommal [...] szemben” (22). Ezt Ján Kollár – aki 1819-től evangélikus lelkész Pesten – és mások tevékenységével mutatja be Fried figyelmeztetve, hogy az 1840-es évektől elmérgesedett szlovák–magyar viszonyt az irodalomtörténet, a filológiai föltárás révén nem megítélni kell vagy lehet, hanem megérteni.

Három tanulmány tartozik a *Csongor és Tünde körül* fejezetbe (50–100). Ezek között az első *A Csongor és Tünde forrásvidékéhez* (50–78). A szerző nem a hagyományos, leltározó forráskutatást végzi, amelyet részben az irodalomtörténet már elvégzett, inkább forrástípusok szerepére utal (Ch. M. Wieland meséire, népmesemotívumokra, átváltozásokra és egybekerekre), amelyek a további kutatás alapjai lehetnek. Elemzés is olvasható a három ellenző világ – „*Ah, de mit látok? középen. | Ott egy almató virít, | Csillag, gyöngy és földi ágból, | Három ellenző világból, | Új jelenség, új csoda*” – kérdésköre kapcsán (67–78). A mítoszi hármasság rendje bontakozik ki az elveszett édenről, a kalandsorozatáról, majd az újra megtalált édenről a műben, a három ellenző világ végül egységbe szervesül. „*S a' ki álmaimban él...*” című részben (79–100) ugyancsak elemzés olvasható. A *Csongor és Tünde* lehetséges világának eseményeiben tényleges álom is van – „*Aszszonyom, mit adsz, ha mondom, | Hogy belül a lomb alatt, | Csongor úrfi szűnyad ott?*” – és az ideákat jelképező, szimbolizáló: „*Hattyu szálla távol égből, | Lassu dal volt subogása | Boldog álom láthatása [...]*”.

A nemzeti eposz kelet-közép-európai sajátosságai (102–122) is külön tanulmányt kapott Fried kötetében. A nemzeti eposz Vergiliust követi, egy elképzelt nemzeti hőskort ábrázol, ezzel a közvéleményt igyekezik alakítani, a múltat a nemzetnevelés, -alakulás szempontjából festi. Szerb, horvát, lengyel, szlovák, szlovén, magyar és más irodalmakban van erre példa Miczkiewiczától Vörösmartyig. Az írók sorában az a France Prešeren is ott van, akinek a *Krist pri Savici* című művét a *Zalán futásával* együtt a nemzeti eposz „szélső-végletes” példájának tartja a tudós szerző. Vörösmarty is, Prešeren is válsághangulatuk levezetéseképpen fordultak a nemzeti eposz eszméjéhez. Ezt bizonyítja, hogy Vörösmarty *Az életgyűlölőnek kettős panasza* című verséből kevés változtatással beírt egy részt a *Zalán futása* második énekébe: „*Nyilj lelkem rejteke, vagy bár | Nyilj te keserves szív s mondd el, mily terhes az élet [...]*”; az említett költeménynek, amelyik 1820-beli (az eposz néhány évvel későbbi) e részéből való a Fried-kötet címe). Prešeren körülményei folytán elégikusabb és megtörtebb, állapítja meg Fried István, akinek e tanulmánya 1974-ből való. Ami azért említendő,

mert a szerzőnek 2018-ban jelent meg a Prešeren pályaképéről írott monográfiája – *Az európai romantika szlovén poétája* (Lucidus Kiadó, Budapest), amelyekben e kérdéskör részletesebben meg van tárgyalva. A *Zalán futása* megjelenése (1825) az akkori magyar társadalom életében oly fontos országgyűléssel egyidejű, így a kortársakra nemzeti eposzként hatni tudott. Más társadalmi-kulturális közegben az említett *Keresztelés a Szavicián* ezt kevésbé érthette el. Prešerennél a hazafias és szerelmi vonatkozások némileg háttérbe szorítják a történelmieket, Vörösmarty viszont történelmi tanulmányai folytán a régi magyar élet és életmód régi dicsőségéről és a reménytelenség sötétségének és a remény fölvilantásának festésével. A kelet-közép-európai romantika korszakának megismerése a két költő elemzett munkái révén lehet teljesebb.

Két dolgozat tartozik *Az ismeretlen Vörösmarty* című fejezetbe. Az egyik Vörösmarty „fekete hölgy”-ével foglalkozik (143–159). A harminchétféves költőnek *A' féltékeny* című szonettja, a szerzőt „R.” aláírás jelezte, később „Shakespearból” megjegyzéssel jelent meg Vörösmarty munkáiban. A szenvedélyes szerelmet tükröző vers szerzőségét a költő valamiért nem vállalta. Rejtőzködését az almanachköltészet korának szemlélete is indokolhatta. A romantika érzelemáradásának zárt formába szorítása mérsékelte az olvasói elvárásoktól való eltérés ódiúmat. (Fried hasonlóságot említ Prešeren szonettjaival kapcsolatban is.) Nem ismeretes, hogy kiről mondja ezt a költő: „*Setét hajadnak árnyában nyugodtam, | S nyugalمام nem volt enyhe s békáhozó: | kegyelmed távozásán riadozтам, Mely mint hajad lengése, változó.*” Talán a kortársak tudták vagy sejtették, de erről nincs adat. Vörösmarty lírájából azonban Fried István olyan (nem csupán lírai) szöveghelyeket idéz, amilyenekben visszatér a szonett gondolatisága, kifejezéstechnikája. Ennek a szövegnyelvészeti, tartomelemzési módszernek alapján véleményezi a költő 1836 körül kialakuló szerelmét, amelynek tárgya Lendvainé Hivatal Anikó lehetett. Vörösmarty színkritikái és egyéb adalékok erősítik Fried véleményét a shakespeare-i fekete hölgy rejtélyéhez hasonló kérdésben, hogy egyrészt képzeletbeli, másrészt nagyon is valóságos lehetett a setét hajú, aki miatt „*[k]éj és gyönyör kinokká váltanak [...]*”, amint a szonett első terzinájában olvasható.

Vörösmarty és az Oberon (160–179) kérdéskörét már korábban is érintette a kötet összeállítója (természetesen a kapcsolat korábbi szakirodalmára is utalva). Vörösmarty *Csongor és Tündéje* és Wieland kapcsolatában nem átvételről van szó: „*[...] jóval több joggal lehetne áthasonításról beszélni.*” Továbbá más a magyar költő világlátása, mint Fried írja. „*[...]*

már nem tud hinni a felvilágosodás humanizmusából fakadó optimizmusának [...]”.

A könyv utolsó egységében Vörösmarty mint a nyelv művésze jelenik meg (182–197), akinek – mint Fried megállapítja – nyelvi konstrukciói a XIX. század magyar költészetének fordulatát mutatják. A nyelvi kivitelezés művészi részletei valóban fontosak. A *Csongor és Tündé*ben például a három világvándor jambusai és Ilma meg Balga trocheusai két világot jeleznek. Tegyük hozzá, hasonlóképp van Bartók Béla operájában, abban Ujfalussy József elemzése szerint a *fi-sz*-tonalitás a Kékszakállúnak és várának, az *F*-tonalitás Juditnak és az asszonyoknak jelzője (Bartók Béla, Budapest, 1970: 132–133). Megjegyzendő, hogy Lendvai Ernő Bartók-monográfiája a Kékszakállú herceg vára fény és sötétség ellentétét, együttes megjelenítését éppen a *Csongor és Tündével* hozza párhuzamba (Bartók költői világa, Budapest, 1971: 26–7. Vörösmarty verseinek nyelvi fölépítése, ritmikája, szóképei („*Hervadása liliombullás volt [...]*”), a szöveg(részek) akusztikus hatása („*S a bús csendbe merült országok puszta határát | Napkelet ifjainak dobogó paripái típorták?*”) igazolja a nyelvművészt példák alapján Fried. A mesedráma negyedik felvonásában elhangzó *Szöveget* szövegét a kézirattal összevetve mutatja meg, hogy Vörösmarty nagy műgonddal alakította a szöveget. A []-ben lévő, később javított szöveg kevésbé hatásos és tömör, még ha a bravúros rímelés (*-vesd, -esd, est* é. í. t.) ugyanaz is volt:

A mit látni fogsz, kövesd,
Szép leányka, meg ne vesd,
Arca csendes mint az est, [Merre alkonyúl az est]
Kit hunyó naprózsa fest; [Kit hunyorgó naprózsa fest]
Szeme tündök, mint az est,
Mellyben csillag fénye reng,
Lába könnyü, mint az est,
Melly a szellőn játszva leng,
Úta arra, hol az est,
Alkonyába dőlni kezd, [Éj ölébe térnek]
Arra indult, ott pihenj meg,
Ott találsz a kegyest.

A zeneiség a tárgya az utolsó tanulmánynak: *Ut musica poësis* (198–231), amely Vörösmarty költészetének zeneiségével foglalkozik. A Fried-tanulmányokra jellemző módon ezt is széles áttekintéssel alapozza meg E. T. A. Hoffmann-nak a zene romantikus voltáról szóló idézetével. Vörös-

marty „lázás-látomásos dallamvilágát” *A hős sírja* c. vers zeneiségének bemutatása révén ismerheti meg az olvasó. A ballada hangzóssága, a benne leírt hangesemények (kürt zengve rivall; harc moraja; csatadal; kard, dárda zörömböl stb.) a zeneiség megteremtői. Ugyanakkor a tematikus háttér szerepe sem lényegtelen, amiként a *Csalogány* című vers disztichonjai éppen a zene hiányát mint az elmúlás jelzését adják: „*A tavasz eljő még; erdő, bokor újra virítand: | Nem fog-e a csalogány balva fekiünni alatt?*”

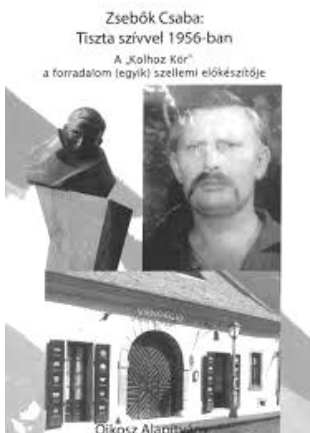
A kötet utószavában a tudós szerző egyebek mellett elmondja, hogy az európai romantika része Vörösmarty (232–237). Végül névmutató segíti a tanulmányokban említett szerzők, illetőleg műveik megtalálását.

(*Balatonfüred Városért Közalapítvány, b. n. [Balatonfüred], 2019. 246 lap. Tempevölgy könyvek 32.*)

SZARVAS LÁSZLÓ

Zsebők Csaba: *Tiszta szívvel 1956-ban*

A „Kolhoz Kör”: a forradalom (egyik) szellemi előkészítője

A fenti címmel egy nagyon fontos, mindeneddig kevésbé feldolgozott témáról, tanulságos és kissé szokatlanul és érdekesen összeállított, izgalmas kötet jelent meg. A kötetben a fő téma mellett további két értékes írás is napvilágot látott, Nagy Ervin filozófus, író Előszó helyett „lamentál” a forradalom fogalmáról és az 1956-os forradalom mibenlétéről, utószóként pedig Bence Lajos költő szubjektív megjegyzéseit olvashatjuk Zsebők Csaba írásáról.

A csoport...

1955–56 fordulóján az ELTE Történettudományi Karának néhány hallgatója (Máté Imre, Szakács Sándor, ifj. Domokos Pál Péter, Kabdebó Lóránt és mások), valamint fiatal tanárok, mint Molnár József a Történe-